

Резюме

Шаркова І.М. Добросовісність у системі категорій юридичної освіти: історичні та теоретичні аспекти.

Стаття відображає недавні дебати в сучасному науковому дискурсі про юридичну освіту, зокрема про виховання на базових цінностях права і справедливості. Для більш глибокого з'ясування проблеми здійснено аналіз аксіологічного потенціалу морально-правового принципу добросовісності. Це дало можливість зробити висновок про те, що чесність, добросовісність і протидія зловживанню правом повинні послужити орієнтиром для сучасної правової освіти.

Ключові слова: юридична освіта, право та справедливість, юриспруденція, загальні принципи права, добросовісність, зловживання правом.

Резюме

Шаркова И.Н. Добросовестность в системе категорий юридического образования: исторические та теоретические аспекты.

Статья отражает недавние дебаты в современном научном дискурсе о юридическом образовании, в частности о воспитании на базовых ценностях права и справедливости. Для более глубокого выяснения проблемы осуществлен анализ аксиологического потенциала морально-правового принципа добросовестности. Это дало возможность прийти к выводу о том, что честность, добросовестность и противодействие злоупотреблению правом должны послужить ориентиром для современного правового образования.

Ключевые слова: юридическое образование, право и справедливость, юриспруденция, общие принципы права, добросовестность, злоупотребление правом.

Summary

Iryna Sharkova. Good Faith in the System of Legal Education Categories: Historical and Theoretical Aspects.

This article reflects on recent debates on legal education, in particular on instilling basic values of Law and Justice, in modern scientific discourse.

It is argued that the value of legal education should not be indexed by how well it serves the needs and expectations of the legal profession and judiciary, but rather how it contributes to a new jurisprudence suited to the all-round transformation of Sustainable Development Society.

As far back as the last century the view was expressed that there is a serious crisis in education. It was strongly emphasized that "We cannot address this crisis if progressive critical thinkers and social critics act as though teaching is not a subject worthy of our regard.

In point of fact the crisis of legal education is not only a instrumental (didactical) or managerial problem. Namely that is 'the crisis set in motion by the shift from a general jurisprudence, centered on the ideal of justice, to a restricted jurisprudence, focused merely on the coherence of the positive law'.

For that reason, warding off and resolving the crisis through the in-depth study of general principles of law, as a matter of priority, are very important in a modern context.

For a better understanding of the problem, axiological potential of the moral and legal principle of good faith was analyzed. Turns out that was this principle is the most effective preventing or overcoming instrument on main jurisprudence problem – abuse of objective law (not only substantive but also procedural) and natural subjective rights.

It led to the conclusion that fairness, good faith, stop abuses of law should provide the main benchmark for the modern legal education.

Key words: legal education, of Law and Justice, jurisprudence, general principles of law, good faith, abuse of law.

DOI: 10.36695/2219-5521.2.2019.07

УДК 349.6

А.Л. ГОЛОВКО

*Аліна Леонідівна Головка, здобувач Національної академії внутрішніх справ**

ORCID: 0000-0001-6610-0897

**ПРАВОВІ ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ:
ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА**

Постановка проблеми. Зростаючий антропогенний вплив на довкілля внаслідок стрімкого зростання населення Землі, науково-технічної революції, нераціонального, а іноді хижацького використання природних ресурсів призводить до порушення екологічної рівноваги та спричиняє численні екологічні кризи. На початку ХХІ ст. значно загострилися та набули глобального характеру такі екологічні проблеми, як зміна клімату, зменшення біорізноманіття, знищення лісів, опустелювання, забруднення Світового океану, дегра-

© А.Л. Головка, 2019

* *Alina Holovko, postgraduate student of the National Academy of Internal Affairs*

дація земель, виснаження природно-ресурсного потенціалу планети тощо. Їх вирішення вимагає від сучасних держав високого рівня соціальної відповідальності й концентрації фінансових, економічних, технологічних та людських ресурсів. Це неможливо досягти без удосконалення процесу здійснення природоохоронної діяльності в умовах сьогодення.

Питання стосовно аспектів реалізації природоохоронної діяльності є особливо актуальним для України, екологічна ситуація в якій потребує прийняття зважених та дієвих рішень щодо розв'язання завдань охорони навколишнього природного середовища та мають першочергове значення для суспільства. До цього часу залишаються нерозв'язаними проблеми: мінімізації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС; значного забруднення атмосферного повітря та головних водних артерій України; погіршення якості питної води; посилення темпів деградації ґрунтів та збезлісення Карпат. Спостерігаються небезпечні геологічні процеси, пов'язані з видобутком і переробкою мінерально-сировинних ресурсів. Унаслідок агресії Російської Федерації загострилися екологічні проблеми, пов'язані з руйнуванням у східних регіонах України великої кількості промислових підприємств та комунальної інфраструктури. Зазначені негативні явища зумовлені не лише спадщиною, яку Україна отримала від СРСР, а й прорахунками та недоліками в екологічній політиці часів незалежності України, зокрема недостатньо ефективним здійсненням природоохоронної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування державної політики у природоохоронній сфері, спрямованої на досягнення та підтримання стану екологічної безпеки в контексті сучасного державотворення, досліджувалися у працях В.І. Андрейцева, О.С. Баб'яка, А.М. Гайдая, А.П. Гетьмана, Н.Р. Кобецької, А.М. Мірошніченка, Г.В. Тищенко, Т.П. Устименко, Ю.О. Чирви, Ю.С. Шемшученка, М.В. Шульги та інших науковців. Необхідно зазначити, що більшість цих авторів скеровують наукові розвідки на характеристику питань екологічної безпеки та політики, де природоохоронній діяльності не приділяється належної уваги. Теоретико-методологічний аналіз праць вітчизняних фахівців у галузі охорони навколишнього середовища переконує у тому, що при певній розробленості цієї проблематики недостатньо уваги приділяється питанням щодо правових форм реалізації природоохоронної діяльності в Україні.

Формулювання мети статті. Одним із важливих, але недостатньо досліджених аспектів у сучасній юридичній науці є розгляд природоохоронної діяльності як різновиду соціальної діяльності в суспільстві. Отже, **мета** цієї статті полягає в тому, щоб здійснити теоретико-правову характеристику правових форм природоохоронної діяльності в Україні.

Виклад основного матеріалу. За результатами наукових дискусій, активного обговорення питань щодо кількісної та якісної визначеності основних сфер суспільного життя, на думку окремих фахівців, суспільне життя складається з чотирьох основних сфер: матеріально-виробничої, соціальної, політичної, духовної, що знаходяться на одному рівні¹.

Слід наголосити, що однією з найбільш поширених класифікацій у визначенні загальної структури соціальної діяльності є класифікація за критерієм поділу суспільного життя на відповідні сфери (екологічна, економічна, культурна, політична, правова та ін.). Хоча названий критерій є одним із дискусійних питань, але для подальшої характеристики природоохоронної діяльності має принципове значення, зважаючи на те, що ми є прихильниками позиції щодо існування екологічної сфери у структурі сучасного суспільства.

Таким чином, природоохоронна діяльність здійснюється в умовах єдиного соціального простору, одночасно відчуваючи на собі вплив різних чинників суспільного буття. При активній взаємодії суспільства та природоохоронної діяльності, що спрямована на забезпечення екологічної безпеки особи в сучасних умовах, зберігаються основні властивості, які характеризують цю діяльність як соціальну.

Поняття «соціальна діяльність» дуже широке за своїм значенням і не так часто трапляється в термінологічному обігу наукових теоретико-правових досліджень. Розуміння цього терміна (ознаки, структура, види, механізм здійснення тощо) сприяє визначенню методологічних засад функціонування суспільства як соціальної системи, основою якої є взаємні стосунки людей, що складаються в процесі реалізації особистих потреб кожного. Але в тих випадках, коли йдеться про характеристику конкретного суспільства і необхідно охарактеризувати окремі напрями або сфери його діяльності, ця дефініція набуває конкретного змісту. Таким чином, завдяки вивченню певних форм людської активності, спрямованої на задоволення своїх індивідуальних або групових інтересів, за допомогою категорії «соціальна діяльність» відбувається пізнання сутності соціального життя, суспільства взагалі.

На думку С.Д. Гусарева, для соціальної діяльності характерні наступні характеристики: по-перше, соціальна діяльність може відбуватися лише в суспільстві, в соціальному просторі, який має свої виміри та межі. Тому історія розвитку суспільства – це водночас і історія становлення та розвитку соціальної діяльності. Хоча суспільство й розглядається як складовий елемент природи, його розуміння та сприйняття можливе лише завдяки розумінню діяльності людей, організованих між собою певними зв'язками, а не розумінню проявів сил природи; по-друге, соціальна діяльність є формою зовнішнього прояву активності соціального організму, способом його існування в системі вищого рівня організації – Природі. Через природні ресурси суспільство може існувати, розвиватися, задовольняючи свої потреби, хоча при цьому відбувається споживання та перетворення самої природи. Погіршення її якісних показників негативно впливає на життєдіяльність суспільства. Окремі природничі параметри (умови) можуть взагалі припинити соціальну діяльність. На цій підставі одним із напрямів соціальної діяльності, обов'язком державних інституцій є збереження та відновлення природи, раціональне використання природних ресурсів (природоохоронна діяльність); по-

третє, у здійсненні соціальної діяльності вбачається наявність певного механізму, який теоретично складається з низки елементів – суб'єктів, їх поведінки, потреб, мети, засобів, форм та методів здійснення. Такий досить традиційний набір складових елементів дає змогу розкрити основні причинні зв'язки, закономірності та тенденції здійснення окремих видів соціальної діяльності, їх єдність, взаємну зумовленість тощо. Крім того, самі складові механізму здійснення соціальної діяльності перебувають у певному зв'язку між собою, тобто внутрішня побудова цього явища має логічну основу. Зрозуміло, що соціальної діяльності «взагалі» відірваної від реального буття, не існує, а є окремі форми прояву людської активності, які об'єднуються згаданим узагальнюючим поняттям на підставі існування відповідних соціальних потреб. Таке абстрагування є лише методологічним прийомом наукового пізнання соціальної діяльності. По-четверте, наявність існування окремих форм (видів) соціальної діяльності залежно від потреб суспільства (його суб'єктів). Тобто, йдеться про узгодженість сукупної структури соціальної діяльності із структурою людських потреб².

Таким чином, у співвідношенні з поняттям «природоохоронна діяльність» соціальна діяльність є загальним терміном, більш широким за змістом, що об'єднує в собі всі можливі види діяльності людей, які можна спостерігати в соціальному середовищі. Саме ці різновиди здійснення соціальних вчинків людей і будуть становити структурну характеристику соціальної діяльності.

Зважаючи на те, що соціальна діяльність відбувається у різних сферах суспільного життя, в тому числі і в екологічній сфері, набуваючи при цьому специфічних ознак, доцільно зупинитися на характеристиці правових форм здійснення природоохоронної діяльності в Україні.

Аналіз правових форм природоохоронної діяльності держави доречно виконувати з погляду теоретичного (змістовного) аспекту. Такий підхід дає змогу здійснювати методологічний аналіз правових форм природоохоронної діяльності держави з урахуванням закономірностей виникнення, функціонування і зміни наукових ідей, поглядів, концепцій щодо їх різновидів із використанням понятійно-категорійного апарату.

У загальнонауковому розумінні під формою (від лат. forma) розуміють «контури, зовнішній вираз сутності». Проте далеко не всі форми є правовими. До останніх належать лише ті, які обов'язково передбачають настання юридичних наслідків³.

Необхідно зазначити, що поняття «правові форми» використовуються для вирішення окремих аспектів здійснення природоохоронної діяльності в Україні. У сучасній юридичній літературі досить часто можна зустріти термін «правова форма», але при цьому не завжди розкривається його зміст. Крім цього, навіть термінологія авторів, які розглядають питання у цій сфері, є надзвичайно гострою та дискусійною. У зв'язку з цим одні вчені вважають, що під правовою формою слід розуміти сукупність норм права чи правових інститутів, які опосередковують певний вид відносин, тобто науковці під правовою формою розглядають правові норми, які, як відомо, закріплені в нормативно-правових актах та регулюють окрему групу суспільно-правових відносин. Проте нормативні акти зазвичай вміщують правові приписи і є не чим іншим, як формою права. У свою чергу, під формою права визнається зовнішнє оформлення змісту загальнообов'язкових правил поведінки, які офіційно встановлені чи санкціоновані державною владою або загальновизнані суспільством.

Таким чином, форма права – це спосіб зовнішнього оформлення правових норм, який засвідчує їхню державну загальнообов'язковість; тобто це способи вираження і закріплення державної волі⁴. Аналогічної точки зору дотримуються й інші вчені. Але правову форму, на нашу думку, не можна ототожнювати із формою права, оскільки за допомогою правової форми здійснюється реалізація права в суспільне життя.

У сучасних працях вважається, що правові форми – це спеціальні (окремі) аспекти діяльності держави, за допомогою яких реалізуються її функції⁵.

М.С. Кельман та О.Г. Мурашин зазначали, що правові форми спрямовані на демонстрацію зовнішнього вигляду діяльності держави, як вона оформлена⁶.

На переконання І.Й. Снігур, під правовими формами необхідно розуміти зовнішнє вираження безпосередніх видів практичної діяльності державних органів, спрямованих на забезпечення прав і свобод людини, без яких вона не може існувати як повноцінна людська істота⁷.

Заслугує на увагу точка зору С.С. Алексєєва, яка зводиться до того, що під правовою формою слід розуміти один із видів правових засобів для оптимального розв'язання соціальних завдань. Правову форму науковець визначає як юридичні режими, окремі утворення чи комплекси взаємопов'язаних правових утворень та режимів, які являють собою юридично дієві форми вирішення життєвих проблем. Зазвичай, правові форми знаходять нормативне вираження у вигляді інститутів. Дослідник наголошує на такій важливій рисі правових форм, як можливість їх використання суб'єктами права для досягнення певної мети. Таким чином, особливістю правових форм є те, що вони спрямовані на отримання певного юридичного результату⁸.

Отже, під правовими формами реалізації природоохоронної діяльності необхідно розуміти таке правове явище, що характеризується наступними рисами: 1) закріпленість у правовій нормі; 2) має загальнообов'язковий характер; 3) створює умови для реалізації суб'єктивного права; 4) формується у вигляді прав і обов'язків учасників правових відносин; 5) здійснюється у процедурно-процесуальному порядку; 6) спрямованість на охорону навколишнього середовища; 7) забезпечується всіма заходами державного впливу (в т.ч. – правовим примусом).

Зауважимо, що чинне законодавство України не містить конкретного переліку правових форм реалізації природоохоронної діяльності. Проте за своїм характером і змістом правові форми, спрямовані на охорону навколишнього середовища, можуть бути різноманітними. Класифікація правових форм реалізації приро-

доохоронної діяльності може бути проведена за різними критеріями, а саме: 1) за рівнем реалізації нормативно-правового акта (загальнодержавним, регіональним, місцевим); 2) за суб'єктами, які реалізують правові форми (Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, місцеві ради та виконавчі органи сільських, селищних, міських рад, державні органи по охороні навколишнього природного середовища і використанню природних ресурсів, державні органи відповідно до законодавства України, громадські організації); 3) за часом реалізації правових форм (постійні та тимчасові); 4) за об'єктами охорони навколишнього середовища (загальнодержавні, місцеві, локальні)⁹.

На нашу думку, цю класифікацію правових форм можна доповнити і за видовим критерієм природоохоронної діяльності, що безпосередньо вплине на якість здійснення заходів щодо охорони навколишнього природного середовища. Так, Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» (далі – Закон) визначено, що охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини – невід'ємна умова сталого економічного та соціального розвитку України. Стаття 1 Закону закріплює, що завданням законодавства про охорону навколишнього природного середовища є регулювання відносин у галузі охорони, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання та ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, збереження природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій та природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною¹⁰.

Отже, можемо зробити такі висновки. Згідно із чинним законодавством України до основних правових форм реалізації природоохоронної діяльності можна віднести наступні: 1) правова охорона земель; 2) правова охорона вод; 3) правова охорона лісів; 4) правова охорона тваринного світу; 5) правова охорона атмосферного повітря; 6) правова охорона надр; 7) правова охорона об'єктів та територій природно-заповідного фонду України. При цьому застосування правових форм реалізації природоохоронної діяльності повинно здійснюватися комплексно, у тісному їх взаємозв'язку.

Правові форми реалізації природоохоронної діяльності – це відповідні процедури, що закріплені чинними нормативно-правовими актами, які здійснюються спеціально уповноваженими суб'єктами на професійній основі та спрямовані на охорону навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки.

¹ Устич С.І. Системне дослідження суспільства : монографія. Львів : Світ, 1992. С. 77.

² Гусарев С.Д. Юридична діяльність : методологічні та теоретичні аспекти : монографія. Київ : Знання, 2005. С. 96–98.

³ Матвійчук В.К. Правова система України в епоху глобалізаційного поступу : монографія. Київ : Національна академія управління, 2014. С. 135.

⁴ Теорія держави та права : підручник / Є.О. Гіда, Є.В. Білозоров, А.М. Завальний та ін. Київ : ФОП О.С. Ліпкан, 2011. С. 194.

⁵ Олійник А. Держава (внутрішні та зовнішні напрямки діяльності, функції). Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко та ін. Київ : Ін Юре, 2003. Т. 1. С. 131–132.

⁶ Кельман М.С., Мурашин О.Г. Загальна теорія права : підручник. Київ : Кондор, 2002. С. 233.

⁷ Снігур І.Й. Механізм реалізації права громадян на участь у здійсненні державної влади : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2007. С. 14.

⁸ Алексеев С.С. Теория права. Москва : Бек, 1995. С. 218–219.

⁹ Оверковська Т.К. Правова охорона земель в Україні: поняття та юридичні ознаки. *Юридична Україна*. 2006. № 12. С. 68.

¹⁰ Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення: 02.09.2019).

References:

Ustych, S.I. (1992). *Systemne doslidzhennya suspilstva*. Lviv : Svit [in Ukrainian].

Gusaryev, S.D. (2005). *Yurydychna diyalnist : metodologichni ta teoretychni aspekty*. Kyiv : Znannya [in Ukrainian].

Matvijchuk, V.K. (2014). *Pravova systema Ukrayiny v epoxu globalizacijnogo postupu*. Kyiv : Nacionalna akademiya upravlinnya [in Ukrainian].

Teoriya derzhavy ta prava : pidruchnyk (2011) / Y.O. Gida, Y.V. Bilozorov, A.M. Zavalnyj ta in. – Kyiv : FOP O.S. Lipkan [in Ukrainian].

Olijnyk, A. (2003). *Derzhava (vnutrishni ta zovnishni napryamky diyalnosti, funkciyi)*. Mizhnarodna policejska encyklopediya: u 10 t. / [vidp. red. Yu. I. Rymarenko ta in.]. Kyiv : In Yure [in Ukrainian].

Kelman, M.S., Murashyn O.G. (2002). *Zagalna teoriya prava : pidruchnyk*. Kyiv : Kondor [in Ukrainian].

Snigur, I.J. (2007). *Mekhanizm realizaciyi prava gromadyan na uchast u zdijsnenni derzhavnoyi vlady : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.01*. Kyiv [in Ukrainian].

Alekseev, S.S. (1995). *Teoryya prava*. Moskva : Bek [in Russian].

Overkovska, T.K. (2006). *Pravova oxorona zemel v Ukrayini: ponyattya ta yurydychni oznaky*. *Yurydychna Ukrayina*. 12 [in Ukrainian].

Pro oxoronu navkolyshnogo pryrodnogo sere dovyyshha : Zakon Ukrayiny vid 25.06.1991 r. 1264-XII. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (data zvernennya: 02.09.2019) [in Ukrainian].

Резюме

Головка А.Л. Правові форми реалізації природоохоронної діяльності в Україні: загальнотеоретична характеристика.

У статті досліджено та охарактеризовано соціально-юридичну сутність правових форм реалізації природоохоронної діяльності в Україні. Автором розглядаються і визначаються різні доктринальні підходи щодо правових форм реалізації природоохоронної діяльності, а також досліджується юридична природа цього явища в контексті соціальної діяльності. Охарактеризовано основні правові форми реалізації природоохоронної діяльності, а також розглянуто їх зміст та особливості. Запропоновано авторське визначення та класифікація правових форм реалізації природоохоронної діяльності в українській державі.

Ключові слова: екологічна безпека, екологічні права і свободи людини та громадянина, охорона довкілля, правові форми реалізації природоохоронної діяльності, природоохоронна діяльність.

Резюме

Головка А.Л. Правовые формы реализации природоохранной деятельности в Украине: общетеоретическая характеристика.

В статье исследована и охарактеризована социально-юридическая сущность правовых форм реализации природоохранной деятельности в Украине. Автором рассматриваются и определяются различные доктринальные подходы к правовым формам реализации природоохранной деятельности, а также исследуется юридическая природа этого явления в контексте социальной деятельности. Охарактеризованы основные правовые формы реализации природоохранной деятельности, а также рассмотрены их содержание и особенности. Предложено авторское определение и классификация правовых форм реализации природоохранной деятельности в украинском государстве.

Ключевые слова: экологическая безопасность, экологические права и свободы человека и гражданина, охрана окружающей среды, правовые формы реализации природоохранной деятельности, природоохранная деятельность.

Summary

Alina Holovko. Legal forms of implementation of environmental activities in Ukraine: general theoretical characteristics.

The article investigates and characterizes the social and legal nature of legal forms of implementation of nature conservation activities in Ukraine. The author examines and defines various doctrinal approaches to the legal forms of implementation of environmental activities, as well as explores the legal nature of this phenomenon in the context of social activity.

The researcher has defined that in relation to the concept of "environmental activity", social activity is a general term, broader in content, which combines all possible activities of people that can be observed in the social environment. It is these varieties of implementation of people's social actions that form the structural characteristic of social activity.

The author defines the author's definition of legal forms of implementation of environmental protection activities as appropriate procedures, which are enshrined in current normative legal acts, which are carried out by specially authorized subjects on a professional basis and are aimed at environmental protection, rational use of natural resources, ensuring environmental safety.

In the course of the research the features that are characteristic of the legal forms of implementation of nature conservation activities are distinguished: 1) secrecy in the legal norm; 2) it is mandatory in nature; 3) creates conditions for the realization of subjective law; 4) it is formed in the form of rights and obligations of participants of legal relations; 5) is carried out in procedural and procedural order; 6) focus on environmental protection; 7) is ensured by all measures of state influence (including legal coercion).

The basic legal forms of realization of nature protection activity are described, namely: 1) legal protection of lands; 2) legal protection of waters; 3) legal protection of forests; 4) legal protection of wildlife; 5) legal protection of atmospheric air; 6) legal protection of subsoil; 7) legal protection of objects and territories of the Natural Reserve Fund of Ukraine. At the same time, the implementation of legal forms of implementation of environmental activities should be integrated, in close relationship.

Key words: ecological safety, ecological rights and freedoms of man and citizen, environmental protection, legal forms of realization of nature protection activity, nature protection activity.